

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адмони В.Г. Грамматический строй как система построения и общая теория грамматики. — Л. : Наука, 1988. — 426 с.;
2. Вихованець І.Р. Частины мови в семантико-граматичному аспекті / Іван Романович Вихованець. — К. : Наук.думка, 1988. — 256 с.;
3. Загнітко А.П. Структура та ієрархія валентних значень дієслова / Анатолій Панасович Загнітко. — К. : НМК ВО, 1990. — 63 с.;
4. Кацнельсон С.Д. Общее и типологическое языкознание / Соломон Давыдович Кацнельсон. — Л. : Наука, ЛО, 1986. — 298 с.;
5. Кочерган М.П. Слово і контекст. — Львів, 1980. — 267 с.;
6. Ломтев Т.П. Природа синтаксических явлений / Т.П. Ломтев // Научные доклады высшей школы. Педагогические науки. — 1961. — №3. — С.27–42.;
7. Степанова М.Д. Части речи и проблема валентности в современном немецком языке / М. Д. Степанова, Г. Хельбиг. — М. : Высш. шк., 1978. — 258 с.;
8. Филичева Н.И. Понятие синтаксической валентности в работах зарубежных языковедов / Н. И. Филичева // Вопр. языкознания. — 1969. — № 2. — С. 118—125.;
9. Admoni W. Der deutsche Sprache. / W. Admoni — Л.: Просвещение, 1972. — 312 с.;
10. Brinkmann H. Die Deutsche Sprache. Gestalt und Leistung / Henning Brinkmann. — Dusseldorf, Pedagogisches Verl. Schwann, 1962. — S. 223–234.;
11. Buttler D. Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny (Walencja wyrazów). — Warszawa, 1976. — 345 s.;
12. Jung W. Grammatik der Deutschen Sprache / W. Jung. — Leipzig, 1966. — 518 s.;
13. Tesnière L. Comment construire une syntaxe? — Bulletin de la Faculte de Lettres de Strasbourg, 1934.

Сагата Ю.І. (Львів, Україна)

Грамматичні модифікації в сучасній польській анімалістичній фразеології

У статті проаналізовано способи порушення фразеологічної граматичної норми (порушення обмежень нормативної словозміни компонентів та вихід за межі передбаченої нормою синтаксичної структури ФО), встановлено, які граматичні модифікації в силу їхньої фреквентності в сучасному узусі перебувають на стадії переходу до норми сучасної польської мови. Описано семантичні зміщення, що їх зазнають модифіковані ФО. Окреслено продуктивні механізми виникнення фразеологічних помилок на рівні реалізації граматичної норми у фразеології.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, анімалістичний компонент, мовна норма, інновація, граматична модифікація.

В статье проанализированы способы нарушения фразеологической грамматической нормы (нарушение ограничений нормативного словоизменения компонентов и выход за пределы предусмотренной нормой синтаксической структуры ФО), установлено, какие грамматические модификации в силу их частотности в современном узусе находятся на стадии перехода к норме современного польского языка. Описаны семантические смещения, которым подвержены модифицированные ФО. Очерченно распространённые механизмы возникновения фразеологических ошибок на уровне реализации грамматической нормы во фразеологии.

Ключевые слова: фразеологическая единица, анімалістичний компонент, языковая норма, інновація, граматическая модификация.

The article analyzes the methods of violation of phraseology grammatical norms (violation of limitations of normative inflexion of components and the exit outside of a norm of the syntactic structure of phraseological units). It is set, that grammatical modifications in force of their frequency in modern usage are on the stage of passing to the norm of the modern Polish language. Semantic displacements that have place in the modified phraseological units are described. The productive mechanisms of appearance of phraseology errors at the level of realization of grammatical norm in phraseology are outlined.

Key words: *phraseological unit, animalistic component, language norm, innovation, grammatical modifications.*

Так само як окремі слова, фразеологічні одиниці (далі – ФО) пристосовуються до морфологічних вимог мовної системи та функціональних вимог окремого контексту, вступаючи в граматичні зв'язки з іншими його елементами та набуваючи відповідної до висловлювання темпоральної локалізації й модальності. Таким чином вони актуалізують одну з можливих форм своєї текстової реалізації, що закладена в їхній парадигмі, якою, слідом за А.М. Левицьким, називаємо „сукупність текстових реалізацій ФО, усі елементи якої пов'язані регулярними зв'язками, що характерні для певного функціонального класу” [19, 72]. „Парадигма ФО, – за словами А.М. Левицького, – базується на парадигмі компонента або компонентів цієї ФО, а також на парадигмі синтаксичної групи, схема якої закладена в ФО” [20, 20]. Як зазначає Б. Шварцкопф, „реалізація морфологічної парадигми ФО головною мірою здійснюється за рахунок словозміни парадигматично рухомого компонента ФО”, який, набуваючи парадигматичної форми, виявляє зв'язок ФО з контекстом [7, 173]. Парадигматично рухомих компонентом у випадку дієслівних ФО є вербальний компонент, іменникових ФО – іменник, означальних виразів – прикметник. Відповідно, парадигматичними формами дієслівних ФО вважаємо їхні особові, часові, видові форми*, а також форми вираження

* Дискусійним залишається питання розгляду категорії виду дієслівних ФО як їхньої парадигматичної ознаки. На позиціях парадигматичності видових форм стоять Б. Шварцкопф [7, 173], Д. Буттлер [15, 231], Я. Ліберек [24, 59]. Так, зокрема, Д. Буттлер видові фразеологічні пари вважає проявами акомодатії ФО до вимог контексту, а навіть макроконтексту, тобто всього висловлювання разом із характерною для нього локалізацією в часі і внутрішніми темпоральними зв'язками [15, 231]. Натомість дослідники, що приписують видовим парам статус видових варіантів дієслівних компонентів ФО, – С. Бомба [11, 25–27], А.М. Левицький [19, 84], О. Молотков [3, 79], В. Ужченко [6, 111] – очевидно, дотримуються думки про класифікаційний характер категорії виду, хоча не завжди чітко обґрунтовують свою позицію. Так, зокрема, С. Бомба, вважаючи ФО, що мають видові пари, багатоваріантними утвореннями, не розглядає інновацій, що виникли внаслідок зміни виду ФО, серед словотвірних інноваційних утворень (один із підвидів виокремлених дослідником „інновацій-регулювань”), відводячи їм місце в межах іншого підвиду інновацій-регулювань – „зміни в межах категорії виду” [14, 28].

стану, способу, числа і роду (у минулому та майбутньому часі*); парадигматичними формами іменникових ФО – відмінкові та числові форми, а прикметникових ФО – відмінкові, числові та родові форми.

Як зазначають дослідники (А.М. Левицький [20, 20], А. Пайдзінська [25, 79], Б. Шварцкопф [7, 173], В. Телія [5, 47]), парадигма ФО не є звичайним відображенням парадигм її компонентів, адже може реалізовуватися вибірково, дефективно – як наприклад, у випадку ФО *znać się jak tyse konie*, нормативне вживання якої вимагає виключно форми зворотнього стану дієслівного компонента, *z byka spadł / spadł* – форми минулого часу, а *pierwsze koty za płoty* – форми множини іменних компонентів. Дефективність фразеологічної парадигми є одним із чинників, що, з одного боку, впливають на стабілізацію формальної структури ФО, а з іншого – є передумовою численних порушень нормативних обмежень стосовно словозмінної форми компонентів, а також традиційного синтаксичного зв'язку між ними. Автори таких порушень утворюють потенційно можливі і граматично правильні у випадку лексем у їх вільному вжитку форми, які, однак, не передбачені дефективною фразеологічною парадигмою, а відповідно – кваліфікуються як „інновації”, під якими, слідом за С. Бомбою, розуміємо будь-які порушення формальної і/або семантичної структури ФО або порушення її лексичної сполучуваності стосовно сучасної норми, кодифікованої у словниках польської мови [11, 46].

Об'єктом цього дослідження є інноваційні ФО з анімалістичним компонентом (далі – АК), що виникли внаслідок порушення їх авторами

О. Молотков та В. Ужченко пишуть про особливий статус видових варіантів ФО, що, виражаючи семантико-граматичну категорію, не є ані лексичними, ані формальними варіантами ФО [3, 79; 6, 111]. А.М. Левицький в одній із праць [22, 54] твердить, що видові пари не належать до парадигми ФО, а перфективізація (зміна недоконаних дієслів у доконані) є однією із форм деривації і повинна розглядатися як прояв варіантності. Однак в іншій праці [20, 20] дослідник висловлюється вже менш категорично: „При характеристиці словозмінної парадигми дієслівних зворотів необхідно подавати інформацію про їхню доконаність – недоконаність, хоча, в принципі, ця категорія належить до сфери деривації”. Однозначності бракує й іншому твердженню ученого: „Майже парадигматичний характер носить категорія перфективізації, у яку входять доконані та недоконані дієслова, що стосуються однієї і тієї ж ситуації, представлені у двох видових формах” [21, 11].

*Актуалізацію словозмінних форм іменних компонентів дієслівних зворотів (в основному зміна числової форми), що не є парадигматично рухомими компонентами у структурі ФО цього функціонального типу, кваліфікуємо як порушення норми – як наприклад, у контексті: *Nie będą wymieniał nazwisk, ale spójrzmy, co się porobiło z niedawnymi herosami, którzy teraz siedzą jak myszy pod miotłą* (<http://nieroprawni.pl>).

**Під „фразеологічною нормою”, слідом за С. Бомбою, розуміємо „сукупність фразеологізмів, апробованих польською мовною спільнотою, а також сукупність правил, що визначають спосіб їх реалізації в текстах” [14, 13].

обмежень дефективної фразеологічної парадигми. Предмет дослідження – способи зміни традиційної граматичної структури польських ФО з АК. Метою дослідження є проаналізувати інноваційні процеси в польській анімалістичній фразеології, пов'язані зі свідомим або несвідомим виходом за межі фразеологічної граматичної норми*. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: 1) на основі словникових даних** з'ясувати, які ФО з АК мають дефективну парадигму; 2) проаналізувати характерні для сучасного узусу способи виходу за межі фразеологічної граматичної норми; 3) із урахуванням критерію фреквентності встановити інновації, що перебувають на стадії переходу до норми сучасної польської мови; 4) з'ясувати, якою мірою зміна граматичної структури ФО призводить до виникнення семантичних змінень модифікованих ФО; 5) окреслити найпродуктивніші механізми виникнення фразеологічних помилок – функціонально необґрунтованого порушення фразеологічної граматичної норми.

Порушення фразеологічної норми у граматичній площині вже були предметом досліджень низки мовознавців, чії наукові зацікавлення стосуються фразеологічних модифікацій. Зокрема, явище ненормативної словозміни компонентів ФО, зміни стану чи виду вербального компонента та зміни синтаксичної структури ФО під назвою „інновації-регулювання“*** розглядають польські дослідники С. Бомба [14, 27–29], Я. Ліберек [23, 181–201], Г. Дзямська-Ленарт [16, 72–82], Б. Афельтович [8, 212], Г. Серочинський [26, 428–430]; А. Пайдзінська пише про „словозмінні та синтаксичні модифікації ФО“ [25, 78]; М. Кабата – „граматичні модифікації ФО“ [17, 263–264]; Д. Вовчок – „морфологічні трансформації“ ФО [2, 115]; М. Бакіна – „структурно-граматичні зміни фразеологізму“, під якими розуміє граматичні зміни компонента ФО, інверсію та (!) скорочення компонентного складу ФО [1, 67]; А. Супрун розмежує синтаксичні (дистантне розміщення компонентів ФО та інверсія) [4, 14] і граматичні перетворення ФО, розглядаючи в межах останніх зміну граматичного числа одного із компонентів ФО, вживання опорного ФО з іншим приємником, граматичне переформування структури фразеологізму [4, 10].

* Про „граматичну фразеологічну норму“ як обмеження в морфологічній парадигмі ФО пише Б. Шварцкопф [7, 171].

** З метою окреслення сучасної фразеологічної граматичної норми було опрацьовано численні джерела кодифікації сучасної польської мови „Фразеологічний словник сучасної польської мови“ С. Бомби та Я. Ліберек (SFWP), „Великий фразеологічний словник польської мови“ П. Мюлднера-Нецковського (WSFJP), „Інший словник польської мови“ за ред. М. Банька (ISJP), „Універсальний словник польської мови“ за ред. С. Дубіла (USJP), „Великий фразеологічний словник“ а ред. А. Латуска (WSF), фразеологічний словник польської мови „У кількох словах“ К. Мосьолек-Клосінської та А. Песельської (WKS).

*** Серед інновацій-регулювань ці дослідники розглядають також зміни словотвірної форми компонентів.

Не дивлячись на значні досягнення мовознавців у вивченні питання граматичних модифікацій ФО, пропонуване нами дослідження характеризується новизною та актуальністю, адже, наскільки нам відомо, немає комплексного дослідження, присвяченого проблемам виходу за межі граматичної норми польських ФО з АК. Особливо актуальним є вивчення змін, що носять стійкий узуальний характер (є фреквентними в узусі) та, відповідно, перебувають на стадії переходу до норми. У дослідженні терміни інновації-регулювання та граматичні модифікації ФО використовуємо як синоніми. У межах аналізованого явища розглядаємо порушення обмежень нормативної словозміни компонентів та вихід за межі передбаченої нормою синтаксичної структури ФО. Матеріалом дослідження слугує 77 інновацій-регулювань на базі 28 ФО, що виявлені завдяки використанню корпусів текстів сучасної польської мови (Korpus tekstów języka polskiego PWN (korpus.pwn.pl), який налічує 40 млн. слів, та Korpus IPI PAN (korpus.pl), який налічує 70 млн. слів) та пошукової системи Інтернет.

До інновацій-регулювань не зараховуємо „категорійних трансформацій ФО”^{*} внаслідок зміни їхньої парадигми, до яких належить **номіналізація дієслівних зворотів** (зокрема, при використанні іменникових формантів *-enie, -anie, -cie*, напр.: *Kupowanie kota w worku to znana wszystkim z życia sytuacja. To podejmowanie ryzyka, że coś, co właśnie kupiliśmy może nas zaskoczyć* (<http://www.psy24.pl>); *W każdym razie darcie kotów to rzecz przykra i smutna, tak jak smutne są na przykład lzy, zwłaszcza krokodyle* (<http://marhan.pl>) та **ад'єктивізація дієслівних ФО** (внаслідок переходу дієслівних компонентів у дієприкметники, напр.: *Jak tak dalej pójdzie, to inwestorzy przestaną czytać FM i pozostaną na nim tylko drący koty wykonawcy* (<http://forum.murator-dom.pl>). Згадані процеси А.М. Левицький [19, 78–83], С. Бомба [9; 10] та А. Пайдзінська [25, 142] називають проявами **фразеологічної синтаксичної деривації**, яку визначають як „зв'язок між ФО, при якому відмінності в плані вираження пов'язані з різними синтаксичними функціями, які виконує кожна з ФО” [19, 79], наголошуючи, що фразеологічна синтаксична деривація „не розбудовує фразеологічного складу мови” [9, 41], адже деривати та їхня словотвірна основа „зберігають однаковий сенс” [19, 79], а їх виникнення продиктоване намаганням пристосувати ФО до виконання атрибутивної або ад'єктивної функції у висловлюванні^{**}. Прояви фразеологічної синтаксичної деривації та інновації-

* Термін використовує Д. Буттлер [15, 231].

** Як свідчить зібраний матеріал, окрім номіналізації та ад'єктивізації зворотів, фразеологічна синтаксична деривація ФО може полягати в зміні означального виразу у дієслівний зворот (як наприклад, *potulny jak baranek* „винятково спокійний (про людину або собаку)” (УКС)– *potulnieć jak baranek* „ставати винятково спокійним (про людину або собаку)”, наприклад: *Jak to jest, że Polak, jadąc*

регулювання є явищами різного порядку: перші є реалізацією категорійної здатності ФО до деривації, а другі – проявом ненормативного використання граматичної структури ФО. Іншими словами, регулярні синтаксичні деривати – це нормативні текстові реалізації ФО, а інновації-регулювання – це приклади порушення фразеологічної норми, що, однак, за умови фреквентності в узусі, можуть набути статусу граматичного варіанта ФО.

Інновації-регулювання, зумовлені **словозмінними модифікаціями** ФО, здебільшого полягають у **зміні категорії числа** іменникового компонента (25 інновацій на базі 11 ФО)*. Як відомо, стаючи компонентом ФО, лексеми, яким притаманний високий ступінь абстрагування від буквального значення, тією чи іншою мірою втрачають властивості, притаманні їм як словам вільного вжитку. Так, іменники, що в якості окремих слів уживаються як в однині, так і в множині, в складі низки ФО з АК вживаються лише у формі однини або тільки у формі множини, тобто їхні словоформи залишаються фіксованими в будь-якому контексті. Наприклад, згідно з нормою, лише в однині вживаються іменникові компоненти ФО *trącić myszką, oddać / oddawać / wyświadczyć / wyświadczać / wyrzucić / wyrzucać (komuś) niedźwiedzią przysługę, działać (na kogoś) jak czerwona płachta na byka, wykręcać kota ogonem, dzielić skórę na niedźwiedziu, łabędzi śpiew, trząść się jak barani ogon, leżeć martwym bykiem, z byka spadłeś, kupować kota w worku, żyć na kocią łapę, mieć / dostać kota, krecia robota* та ін. ФО з АК, нормативна структура яких передбачає вживання іменникових компонентів у формі множини, це: *kocie łby, zejść na psy, wieszać (na kims / na czymś) psy, drzeć (z kims) koty, znać się jak tyse konie, liczyć barany, pierwsze koty za płoty, [już] wróble [na dachu] ćwierkają / świergocą (o czymś), wylewać krokodyle łzy, rzucić perły przed wieprze, ciągnąć wołami, (ktoś) (z kims) świń nie pasał, stroić się w pawie piórka, widzieć białe myszki* та ін.

Як засвідчує зібраний матеріал, частими є випадки, коли ФО, компонентам яких притаманні нормативні обмеження у вираженні категорії числа, актуалізують в узусі непередбачені нормою словозмінні форми. Інноваційні реалізації числової форми компонентів ФО здебільшого

gdziekolwiek do Europy, potulnieje jak baranek, rzadko łamie przepisy, aż miło (<http://www.foonews.info>); *odkryli, że estrogen podany samcom sprawia, że potulnieją oni jak baranki i upodabniają się do samiczek* (<http://ona-i-on.wieszjak.pl>) або означального виразу в обставинний вираз (*potulnie jak baranek* „внятково спокійно (про людину чи собаку)” в контекстах: *nie rozumiem, dlaczego nie reklamujesz tej dostawy, tylko tak potulnie jak baranek bierzesz straty* (<http://www.elektroda.pl>); *I odchodzę potulnie jak baranek. Przychodzę do domu, już nieźle zmęczony, wierząc, że może chociaż wieczorem odpocznę, spędzę sobie miło czas* (<http://www.chujnia.pl>)).

* Проблему зміни категорії числа фразеологічних компонентів розглядає С. Бомба у статті „Обмеження в уживанні форми числа компонента та стабільність формальної структури фразеологічної одиниці” [13].

полягають у зміні традиційної форми однини на ненормативну форму множини. На нашу думку, модифікації такого характеру часто є функціонально обгрутованим прийомом, що дає змогу авторові висловлювання інтенсифікувати традиційне фразеологічне значення шляхом підкреслення масовості чи багаторазовості описуваних явищ і процесів або підвищеного ступеня їхнього прояву. Це спостерігаємо, наприклад, у контекстах: *Największe świnie na blogu i w ogóle na Frondzie to podklada i pisze Edwardo! Szkoda klawiatury i kłapania w nią, żeby cokolwiek komentować!* (<http://www.fronda.pl>)^{*} (пор. *podkladać / podłożyć komuś świnie* „постоп., пус. шкодити / зашкодити комусь навмисне, підступно і потаємно” (WSFJP); *Szczerze mówiąc, to mnie strasznie wkurzają te cielece zachwyty nad byle padłem* (<http://gitara.pl>) – пор. *cielęcy zachwyty* „велике, а зазвичай безпідставне захоплення кимсь чи чимось” (USJP); *a niech Was gęsi pokopią!! To ja sobie od ust odejmuję, a tu takie coś* (<http://gameonly.pl>)^{**} – пор. *niech cię / go / to gęś / kaczka kopnie* „вигук незадоволення, нетерпіння, інколи збюювання” (USJP)).

Менш функціонально обгрутованою є зміна передбаченої нормою однини іменних компонентів, що входять у склад дієслівних ФО, на множину з метою їхнього узгодження з підметом, що виражений у формі множини. С. Бомба зазначає, що „мовний звичай не передбачає реально-значеннєвого узгодження підмета та присудка, вираженого ФО” [12, 31], адже така реалізація фразеологізму може бути негативно сприйнята адресатом, який звик до нормативного його вживання. Наприклад: *U nas ci „wiodący”, najczęściej nagradzani i „najwyżej cenieni” siedzą cicho jak myszy pod miotłą i ani myślą stanąć w obronie wolnego słowa* (<http://kokos26.nowyekran.pl>) – пор. *siedzieć [cicho] jak mysz pod miotłą* „поводитися тихо, спокійно, зазвичай побююючись привернути до себе чийсь увагу” (USJP); *nawet po uprawomocnieniu się wyroku dziennikarze patrzą na sędziów jak cieleta na malowane wrota – pozwolą wymienić nazwisko, czy nie pozwolą* (<http://www.aferyprawa.eu>) – пор. *patrzeć jak ciele / wół na / w malowane wrota* „1) дивитися без розуміння; 2) дивитися зі здивуванням” (WSF). Акомодатійний зв'язок підмета та ФО-присудка відображає парадигматична форма дієслівного компонента, натомість подальше узгодження у числі іменних компонентів зворотів вважаємо надмірним та функціональне не виправданим.

Порівняно зі зміною нормативної форми однини у множину, модифікація категорії числа компонентів ФО у зворотному напрямі (з множини в однину) є механізмом, що призводить до відчужнішої зміни фразеологічної структури, а інколи навіть деформації ФО внаслідок порушення фразеологічного образу.

^{*} Крім зміни категорії числа, у висловлюванні іменниковий компонент поширено узгодженням означенням *największe*, а також використано дискантне розміщення компонентів та їхню інверсію. Усі модифікаційні прийоми, очевидно, зумовлені прагненням автора тексту інтенсифікувати зміст висловлювання.

^{**} У висловлюванні зміни зазнає також словотвірна будова вербального компонента ФО.

Так, наприклад, модифікація числа компонента ФО *drzeć z kimś koty* „бути з кимсь в незгоді, сваритися з кимсь” (SFWP) в межах інноваційної конструкції *drzeć kota* руйнує внутрішню форму ФО, яка, як подає Ю. Копалінський [18, 530], полягає у відображенні поведінки гравців під час гри в кості, які називали котами або кутами. Модифікація, очевидно, зумовлена тим, що внутрішня форма ФО для сучасних носіїв мови є затемненою і незрозумілою, тому вони інтерпретують її по-новому, без зв'язку із ситуацією гри в „коти”, співвідносячи компонент *koty* із його омонімом – анімалістичним компонентом *kot*. Ймовірно, форма *drzeć kota* у свідомості авторів інновації більшою мірою відповідає ситуації, окресленій за допомогою ФО – часто люди сваряться, бо не можуть чогось між собою поділити і роздирають предмет розбрату між собою на шматки. Не виключено також, що інновація виникла під впливом розмовного неофразеологізму *dusić kota* „пронизливо та негарно співати або грати на музичному інструменті”, значення якого пов'язане зі значенням аналізованої ФО семами „підвищений тон, нерідко крик”, що зазвичай супроводжують сварку. Як свідчить зібраний матеріал, інновація *drzeć kota* доволі часто трапляється в сучасному узусі (зафіксовано 6 контекстів). Наприклад: *Tak naprawdę należało się z Ukraincami dogadać już w 1919 r i razem z Białymi zdławić rewolucję, a później drzeć kota dalej już między sobą* (<http://www.historycy.org>); *za bardzo dobrze mi sie z wami gada by znowu drzeć kota nt zawieszę i patentów, jak to mówią każdy ma swój patent na życie* (<http://suzuki.a-ng.eu>). Як видно з контекстів, модифікація зачіпає не лише форму числа компонента ФО *drzeć z kimś koty*, а також торкається традиційної синтаксичної структури ФО (*drzeć kota między sobą, drzeć kota nt (na temat)*).

Значною мірою традиційну структуру ФО деформує також модифікація числа компонентів фрази *pierwsze koty za płoty* „1) перші труднощі подолано; 2) *зачт.* перші спроби щось зробити можуть бути невдалими” (WSFJP), наприклад: ***Pierwszy kot za płot: pierwsze zdjęcie wstawione na nowych zasadach, pora na następne*** (<http://fotoforum.gazeta.pl>); ***pierwszy kot za płot. Jak tak będą wyglądać studia i zdarzy się cud i zaliczę matkę, to może ja skończę te studia*** (<http://flaker.pl>). Очевидно, виникнення інноваційної форми зумовлене тим, що автори висловлювань, співвідносячи ФО з певною однією життєвою ситуацією, намагаються із позамовною реальністю узгодити також форму числа фразеологічних компонентів (якщо вирішено одну проблему, то й один кіт має полетіти за паркан).

Вище описані інноваційні заміни форми множини формами однини є прикладами функціонально необґрунтованого порушення традиційної фразеологічної форми, що носить несвідомий, як у випадку *drzeć kota*, або, можливо, і свідомий, як у випадку *pierwszy kot za płot*, характер. Трапляється, однак, що, змінюючи нормативну множинну форму на однину, автор висловлювання здійснює свідомий та функціонально виправданий трансформаційний прийом, що дає змогу оновити традиційну

форму і образність ФО, створюючи відповідний перцептивний ефект (вразити адресата неконвенційністю та новизною форми). Це спостерігаємо, наприклад, у контексті: *Piszę o tym i mówię, bo nie tam powodu się kępować, nie tam niczego do ukrywania. I już druga sprawa niemiecka. Chwytajmy więc byka za drugi róg* (Sprawozd. stenograf. z obr. Sejmu RP z dnia 25.05.1995). Інноваційна форма *chwytajmy byka za drugi róg* є результатом поєднання двох модифікаційних механізмів: зміни категорії числа компонента та його поширення словом вільного вжитку.

До словозмінних модифікацій структури ФО зараховуємо також зміну **категорії стану** вербального компонента ФО. Як свідчить зібраний матеріал (12 контекстів вживання 3 ФО), такі модифікації зазвичай полягають у зміні передбаченого нормою зворотного стану компонента в активний стан, що, наприклад, спостерігаємо в контексті: *Poziom nie taki znowu gorszy, ale wszystkich kopaczy **znam jak lyse konie** i przy piwku możemy o grze pogadać* (<http://www.weszlo.com>) – пор. *znać się jak lyse konie* „дуже добре знати одне одного (USJP). Комунікативне завдання автора висловлювання, очевидно, полягало у вираженні значення „знати когось дуже добре”, якому в польській мові, зокрема, відповідають ФО *znać kogoś na wylot* та *znać kogoś jak swoje pięć palców*, де граматична форма – вербальний компонент *znać* – не передбачає зворотного стану. ФО *znać się jak lyse konie* міститься в спорідненому структурно-семантико блоці, однак зворотне дієслово *znać się* у її структурі вказує на те, що дія, названа ФО, охоплює обидві особи, а не скерована на одну з них. Зміна зворотного стану на активний, порушуючи внутрішню форму ФО (коні, які ходять в одній упряжі, знають одне одного дуже добре), призводить до виникнення алогічного немотивованого образу (чому можна знати когось як лисих коней, а не, наприклад, як лисих корів). Часто зміна стану в аналізованій ФО супроводжується зміною числа АК, що не лише не відновлює втраченої внутрішньої форми, а навіть поглиблює немотивованість утвореного образу. Наприклад: *Przyjacielem to ja mogę nazwać człowieka którego poddałem ostrej selekcji, którego **znam dużo czasu i znam jak lysego konia** (i on mnie też)* (<http://www.chujnia.pl>).

Фразеологічний образ порушує також зміна стану вербального компонента ФО *zamknąć się / zamykać się w wieży z kości słoniowej* „зневажл. ізольоватися від буденних справ, вважаючи їх невартими уваги” (ISJP) у контексті: *Że **zamyka** Kościół w wieży z kości słoniowej, zamiast go otwierać. Że zaprzepaszcza otwarcie poprzednika na judaizm. Że nie jest rzecznikiem miłosierdzia* (<http://www.wprost.pl>). Передбачена нормою форма зворотного стану дає змогу окреслити названу ФО дію як свідому та самостійну поведінку когось з певною метою: хтось сам, без будь-якого зовнішнього втручання, відсторонюється від щоденної дійсності, оскільки не вважає її

* Вказану інновацію як фразеологічну помилку кваліфікує також С. Бомба [12, 32].

вартою своєї участі та уваги. Заміна зворотного стану активним руйнує фразеологічний образ, переносячи акцент на певну третю особу, що здійснює над кимсь дію, названу ФО, без його свідомої та активної участі в ній*.

Як подають словники сучасної польської мови, дефективною є **видова парадигма** значної кількості ФО з АК, напр.: *dać się wziąć / związać / iść jak baran, liczyć barany, śpiewać / beczeć baraním głosem, patrzeć / spoglądać bykiem, leżeć (martwym) bykiem, (gapić się / patrzeć) jak (ciele / wół) (w namalowane / na malowane / na nowe) wrota, rządzić się jak szara gęś, rozmawiać jak gęź z prosięciem, drzeć z kimś koty, pokazać łwi pazur, popędzić / pogonić komuś kota* та ін. Однак, як свідчить аналіз контекстів уживання цих ФО в сучасному узусі, видова парадигма більшості з них (хоча не усіх) є повною (напр., *zespoły z Portugalii często **pokazywały łwi pazur** w Europie* (<http://fantasysport.wordpress.com>); *Pójdą jak barany. To ich jedyna nadzieja, jutrzienka lepszego jutra, jak Kim Ir Sen* (<http://forum.gk24.pl>); *Potem wylądowałyśmy na wieczorku karaoke: to jedno z niewielu miejsc, w których można **baraním głosem wybeczeć**: „widziałam orla cień” i dostać owację na stojąco* (<http://ola.pozytywnie.org.pl>)** та ін.). На нашу думку, науковим перебільшенням було б уважати видові форми *pójść jak baran, pokazywać łwi pazur, policzyć barany, spojrzeć bykiem* тощо інноваційними структурами. Очевидно, у цьому випадку варто критично поставитися до повноти і послідовності представлення видових пар у словниках, що, на жаль, не позбавлені суб'єктивності та авторської похибки.

Разом з тим граматичною модифікацією на рівні актуалізації видової парадигми вважаємо появу видової пари у парадигмі тих ФО, видову асиметричність яких підкреслюють та обстоюють дослідники польської фразеології [12, 3]. Це, зокрема ФО (традиційно *imperfectivum tantum*) *drzeć z kimś koty* „сваритися з кимось, конфліктувати, жити у незгоді” (ISJP) та *perfectivum tantum* *popędzić / pogonić komuś kota* „1) змусити когось покинути якесь місце, втекти звідкись; прогнати когось звідкись; 2) полякати когось, допекти, надокучити комусь; 3) змусити когось щось зробити” (WSFJP). Кількість зібраних цитат доводить поширеність в узусі видових пар цих ФО – *podrzyć z kimś koty* (зібрано 10 контекстів, наприклад, *ale idealnie to już, jak dla mnie, za monotennie. Trza od czasu do czasu **podrzyć koty**, co by się w przyrodzie wyregulowało* (<http://dziecko-info.rodzice.pl>) та *popędzać / poganiać komuś kota* (зібрано 14 контекстів, наприклад, *za kilka tygodni będę musiał siedzieć nad tekstami, załatwiać z*

* Уживання у контексті ФО *zamykać się w wieży z kości słoniowej* слова *otwierać*, що перебуває в антонімічних зв'язках з вербальним компонентом ФО (*zamykać – otwierać*), сприяє подвійній актуалізації значення звороту.

** Кількість зібраних цитат дає змогу констатувати системний характер вживання непередбачених словниками видових форм – зібрано щонайменше по 10 цитат.

ZAIXS-em, *popędzać kota kompozytorowi, spotykać się z piosenkarką i muzykami* (<http://www.audiostereo.pl>)), що, на нашу думку, є доказом зміни їхньої дефективної парадигми в повну.

Модифікації традиційної синтаксичної структури ФО зазвичай зумовлені заміною нормативного прийменника, який з'єднує вербальний та номінальний компоненти ФО, іншим прийменником, що, відповідно, змінює прийменникове керування в синтаксичній схемі ФО. Традиційний синтаксичний зв'язок ФО зазнає модифікації також в результаті перетворення нормативно безприйменникової фразеологічної конструкції в прийменникову. Зміни нормативного внутрішнього синтаксичного зв'язку в основному не викликають модифікації традиційної фразеологічної семантики та є продуктивним механізмом виникнення оказіональних структурних фразеологічних помилок, напр.: *Ty chyba zabierasz się za to jak pies za jeża* (<http://www.kowbojki.pl>); *Zabieram się z tym jak pies do jeża, że się tak wyrażę* (<http://psiakosc.com>) – пор. *zabierać się do czegoś jak pies do jeża* „не робити чогось через певні побоювання та надмірну обережність; надмірно перевіряти безпечність чогось” (WSFJP); *Od kiedy to umowa z podmiotem, który w myśl prawa nie istnieje, jest ważna pod względem prawnym? I już nie wiem, kto z kogo robi tu konia* (Dziennik Polski, 2004) – пор. *robić / zrobić kogoś w konia* „використовуючи чиюсь наївність, ошукати його, а нерідко і висміяти” (ISJP).

Аналізуючи прийоми модифікації синтаксичної структури ФО, варто також згадати явище переміщення їхніх компонентів стосовно один одного (інверсія) та розміщення компонентів у різних частинах контексту (дистантне розміщення компонентів ФО). Як свідчать зібрані контексти, інверсія, тобто порушення усталеного порядку фразеологічних компонентів, може носити несвідомий та функціонально невинуватий характер та бути результатом не завжди точного пригадування мовцем структури ФО, що, відповідно, може створювати негативне перцептивне враження в адресата. Наприклад: *Zapamiętam go jako niegroźnego kleptomana bawiącego się zwiniętym kawalkiem torebki foliowej i uciekającego przed długowłosą Natalią, której „nie dogoni sto koni”* (<http://literatura.wywrota.pl>)^{*} – пор. *i w sto koni nie dogoni* „хтось / щось дуже швидко переміщається” (WSFJP); *Bardzo ruchliwy umysłowo, metodyczny – raz jest zbyt ścisły i drobiazgowy, to znowu „robi słonia z muchy”, gdyż chętnie przesadza* (<http://www.zapiecek.com>) – пор. *robić / zrobić z muchy słonia* „перебільшувати щось” (USJP). Однак, трапляється, що перестановка компонентів є свідомим стилістичним прийомом з метою увиразнити окремі компоненти ФО та її структурно оновити, а також передати

^{*} Автор висловлювання не точно відтворив не лише послідовність компонентів ФО *i w sto koni nie dogoni*, а й упустив деякі із них, причиною чого, очевидно, є інерційне пригадування застарілої та малофрекетної ФО.

емоційний стан автора висловлювання чи персонажа тексту. Наприклад: *Patrzyli w osłupieniu na jego usta, czy sam nie odpowie, a gdy usiadł, ocknęli się i taki podnieśli krzask, że nic nie można było zrozumieć. Dopiero jeden dorwał się do głosu krzycząc, że nie wolno kota ogonem odwracać, nie wolno odwracać!* (Newerly I. Pamiętka z Celulozy, 1973).

Дистантне розміщення компонентів є одним із засобів адаптації ФО до контексту, який „руйнує їхній сталий порядок, «розсіюючи» ФО у тексті” (Супрун) [4, 14]. Звертаючись до дистантного розміщення фразеологічних компонентів, автори висловлювань нерідко переслідують певну комунікативно-прагматичну мету: викликати ефект несподіванки, обманутого очікування адресата, увіразнити традиційну ФО, акцентувати увагу адресата на певних фразеологічних компонентах. Наприклад: *A dyskusja o terminologii jest konieczna, jeśli chcemy rozmawiać wspólnym językiem, a nie jak gęś z prosięciem* (<http://www.aresluna.org>); *W każdym razie darcie kotów to rzecz przykra i smutna, tak jak smutne są na przykład łzy, zwłaszcza krokodyle* (<http://marhan.pl>); *może się okazać, że wywołacie wilka z lasu, ciekawe jak wtedy będziecie śpiewać, chyba baraním głosem* (<http://www.pardon.pl>). Цей вид трансформацій ФО, як правило, супроводжується іншими способами перетворень (інверсією, заміною компонентів тощо).

Підсумовуючи здійснений аналіз граматичних модифікацій ФО з АК у сучасній польській мові, можемо констатувати, що граматичні модифікації ФО зазвичай не призводять до вагомих змін у семантиці ФО. Незначні семантичні зрушення відбуваються у випадку зміни числа компонента (із фіксованої нормою однини у множину – ефект підкресленої масовості та поширеності певного явища чи зразка поведінки). Інверсія та дистантне розміщення компонентів ФО, не модифікуючи загального фразеологічного значення, сприяють оновленню традиційної форми ФО, увіразненню окремих (семантично ключових) компонентів, підвищують емотивність висловлювання. Граматичні інноваційні форми ФО за умови їхньої фреквентності в узусі потенційно можуть набути статусу формальних фразеологічних варіантів (*drzeć / **podrzeć** z kimś koty, popędzić / **popędzać** komuś kota*). Часто граматичні модифікації структури ФО є механізмом виникнення фразеологічних помилок: зазвичай несвідомого та завжди функціонально необгрунтованого порушення вимог дефективної фразеологічної парадигми, що може утруднювати сприйняття фразеологізму адресатом повідомлення та руйнувати закладений у ньому образ. Граматичні фразеологічні помилки здебільшого виникають у випадку: а) порушення фіксованої нормою категорії стану вербального компонента ФО (*znać jak tyse konie / tysego konia, zamykać w wieży z kości słoniowej*); б) ненормативного вживання форми однини компонентів ФО замість множини (*drzeć kota; pierwszy kot za plot*), в) функціонально невиправданої перестановки компонентів ФО (напр., *robi słonia z muchy*).

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Бакина М.А.* Структурно-семантические преобразования фразеологических единиц в современной поэзии // Русский язык в школе. – 1980. – № 3. – С. 67–72;
2. *Вовчок Д.П.* Трансформация фразеологизмов как способ создания экспрессии (на материале газетных текстов) // Проблемы функционирования языка и специфики речевых разновидностей. – Пермь, 1985. – С. 114–125;
3. *Молотков А.И.* Основы фразеологии русского языка. – Л., 1977;
4. *Супрун А.П.* Семантично-стилістичні особливості фразеологічних одиниць (на матеріалі поетичних творів М. Рильського): Автореф. дис... канд.-та філол. наук / 10.02.01 / Дніпропетровський державний університет. – Дніпропетровськ, 1999;
5. *Телия В.Н.* Что такое фразеология?. – Москва, 1966;
6. *Ужченко В.Д., Ужченко Д.В.* Фразеологія сучасної української мови: Навч. посібник. – К., 2007;
7. *Шварцкопф Б.Н.* Морфологическая парадигматика фразеологических единиц и норма // Грамматика и норма. – М., 1977. – С. 171– 78;
8. *Afeltowicz B.* Kilka uwag o polskiej frazeologii politycznej (na materiale tygodnika *Wprost*) // Słowo. Tekst. Czas VI. Nowa frazeologia w nowej Europie / Pod red. M. Aleksiejenki, W. Mokijenki, H. Waltera. – Szczecin, 2002. – S. 209–215;
9. *Bąba S.* Frazeologiczna derywacja syntaktyczna. 1. Nominalizacja polskich zwrotów idiomatycznych przy użyciu formantów rzeczownikowych // Czynieć słowami. Studia ofiarowane Krystynie Długosz-Kurczabowej / Pod red. H. Karaś. – Warszawa, 2006. – S. 41–50;
10. *Bąba S.* Frazeologiczna derywacja syntaktyczna. 3. Uwagi o adiektywizacji polskich zwrotów idiomatycznych z czasownikiem tranzytywnym // Z zagadnień frazeologii, stylistyki i kultury języka / Pod red. S. Bąby, P. Flicińskiego. – Poznań, 2006. – S. 11–21;
11. *Bąba S.* Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny. – Poznań, 1989;
12. *Bąba S.* Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności językowej w zakresie frazeologii – Poznań, 1978;
13. *Bąba S.* Ograniczenia w zakresie kategorii liczby komponentu a stabilność struktury formalnej związku frazeologicznego // Poradnik Językowy. – 1982, z. 3. – S. 141–151;
14. *Bąba S.* *Twardy orzech do zgryzienia*, czyli o poprawności frazeologicznej. – Poznań, 1986;
15. *Buttler D.* O zjawiskach derywacji w frazeologii // Poradnik Językowy. – 1981. – z. 5. – S. 229–238;
16. *Dziamska-Lenart G.* Innowacje frazeologiczne w powojennej felietonistyce polskiej. – Poznań, 2004;
17. *Kabata M.* Innowacje frazeologiczne w wierszach księdza Jana Twardowskiego // Słowo. Tekst. Czas VI. Nowa frazeologia w nowej Europie / Pod red. M. Aleksiejenki, W. Mokijenki, H. Waltera. – Szczecin, 2002. – S. 262–269;
18. *Kopaliński W.* Słownik mitów i tradycji kultury. – Warszawa, 1958;
19. *Lewicki A.M.* Derywacja frazeologiczna – najwyższy współcześnie stopień abstrakcji w poznaniu zasobu frazeologicznego języka // Pojęcie derywacji w lingwistyce / Pod red. J. Bartmińskiego. – Lublin, 1981. – S. 71– 89;
20. *Lewicki A.M.* Problemy opracowania słownika frazeologicznego // A.M. Lewicki, A. Pajdzińska, B. Rejakowa. Z zagadnień frazeologii. Problemy leksykograficzne. – Warszawa, 1987. – S. 5–38;
21. *Lewicki A.M.*. Relacyjna siatka derywacyjnąjako czynnik onomazjologicznego opisu frazeologicznego // Problemy frazeologii europejskiej / Pod red. A.M. Lewickiego. – T. 1. – Warszawa, 1996. – S. 9–15;
22. *Lewicki A.M.*. Wprowadzenie do frazeologii syntaktycznej (Teoria zwrotu frazeologicznego). – Katowice, 1976;
23. *Liberek J.* Innowacje frazeologiczne we powojennej fraszce polskiej. – Poznań, 1998;
24. *Liberek J.* Zróżnicowanie aspektywe komponentów werbalnych w stałych związkach frazeologicznych. Uwagi wstępne // Z zagadnień frazeologii, stylistyki i kultury języka / Pod red. S. Bąby, P. Flicińskiego. – Poznań, 2006. – S. 44–60;
25. *Pajdzińska A.*

Frazeologizmy jako tworzywo współczesnej poezji. – Lublin, 1993; 26. Seroczyński G. Innowacje frazeologiczne w kazaniach ks. Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Prymasa Polski // Prace Filologiczne. – 2003. – T. XLVIII. – S. 419–434.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ НАЗВ ДЖЕРЕЛ:

- ISJP** Inny słownik języka polskiego / Pod red. M.Bańki: W 2 t. – Warszawa, 2000.
- SFWP** Bąba S., Liberek J. Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny. – Warszawa, 2001.
- USJP** Uniwersalny słownik języka polskiego / Pod red. S.Dubisza: W 4 t. – Warszawa, 2003.
- WKS** Mosiolek-Kłosińska K., Ciesielska A. W kilku słowach. Słownik frazeologiczny języka polskiego. – Warszawa, 2001.
- WSF** Wielki słownik frazeologiczny / Pod red. A. Latuska. – Kraków, 2008.
- WSFJP** Müldner-Nieckowski P. Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego. – Warszawa, 2003.

Самойлова І.А. (Київ, Україна)

**Антропонімічна лексикографія сучасної української мови
та інших слов'янських і неслов'янських мов**

У статті йдеться про лексикографічне розроблення особових імен – власних імен, імен по батькові, прізвищ, прізвиськ, псевдонімів. Подано в загальних рисах опис словників особових імен сучасної української та інших мов.

Ключові слова: лексикографія, словник власних імен, структура словника, лексикографічний параметр.

Статья посвящена лексикографической разработке собственных имен – личных имен, отчеств, фамилий, прозвищ, псевдонимов. Представлено в общих чертах описание словарей собственных имен современного украинского и других языков.

Ключевые слова: лексикография, словарь личных имен, структура словаря, лексикографический параметр.

Article is devoted lexicographic working out of own names - personal names, patronymics, surnames, nicknames, pseudonyms. The description of dictionaries of own names of a modern Ukrainian and other languages is presented in general.

Key words: lexicography, dictionary of personal names, structures of dictionary, lexicographical parameter.

На сучасному етапі розвитку української практичної лексикографії помітно активізувався такий напрямок як створення антропонімічних словників. За об'єкти словникового опису правлять особові імена, імена по батькові, прізвища, прізвиська, псевдоніми. Пояснення тому, чому антропонімічний матеріал перебуває у полі пильної уваги дослідників, можна